

Hieronymi Lagomarsini Orationes Publices Dictæ Florentiæ

Lagomarsini, Girolamo

Augustae Vindelicorum, 1752

Hieronymi Lagomarsini è. Soc. Jesu, Pro Publicis Scholis Oratio II. Habita Florentiæ IV. Kal. Februarias Anno MDCCXXXVIII. Coram Francisco Maria Ginorio, Fæsulanorum Pontifice.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-68647](https://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:hbz:466:1-68647)

HIERONYMI LAGOMARSINI è Soc. JESU,

PRO
PUBLICIS SCHOLIS
ORATIO II.

HABITA FLORENTIÆ

IV. KAL. FEBRUARIAS ANNO MDCCXXXVIII.

CORAM

FRANCISCO MARIA GINORIO,
FÆSULANORUM PONTIFICE.

Publicarum Scholarum defensionem, à me superiore anno institutam, atque ex hoc ipso loco suscepit, meministis, ut opinor, Florentini, ita propter summam rerum dicendarum copiam ac varietatem, non potuisse unica oratione universam comprehendendi; ut, quum tria propoluisse, de quibus dicerem, vix unum illud, quod primum in partitione fuerat, de Magistrorum genere ac mutationibus, explicarim: reliqua autem duo, de diuturnitate docendi, deque morum corruptela, omnino intacta reliquerim. Quod quum ita tum accidisset, sic tamen putabam fore, facile ut reliquas criminationes illas altera dumtaxat actione complecterer, & utriusque satis commodè uno atque eodem tempore responderem. Verum, quum ad eas ipsas defensionem meam compararem, omniaque, quæ in re essent, satis adtento animo nuper inquirerem, digererem, expenderem, adornarem, ita se mihi multa in illa commentatione obtulerunt, ut, nisi suscepto patrocinio deesse velim, tribus omnino actionibus, quod reliquum causæ est, mihi esse absolvendum intelligam. Nam diuturnitatis quidem refutatio non nisi bipartita esse potest. Quum enim plurimos, & verè ut dicam, plerosque, hac quidem

dem tempestate, diutiūs, quām oporteat, in publicis Scholis versari, nec satis umquam eruditos evadere adolescentes constet: duo certe illa præstare atque efficere debeo, ut & id non esse publicis Scholis adscribendum ostendam, & veras hujus ipsius rei causas investigem ac proferam: quò, iis repertis atque enunciatis, neque ullus in animis hominum scrupulus aut dubitatio relinquatur, & ab hujus criminis suspicione publicas abesse Scholas magis ac magis intelligatur. Itaque duplex mihi actio ex una illa criminatione nascetur: quarum altera in purgatione criminis, altera in diuturnitatis hujus causarum investigatione versabitur. Tertia denique illa omnium gravissima adcedet actio de moribus. Verum duo hæc quidem aliàs: nunc primum illud, si placet, de docendi diuturnitate videamus

Nimis diu in Scholis publicis detineri Juventutem queruntur. Si Scholarum ipsarum id vitiō contingit: gravis sanè querela, justa reprehensio, res ipsa denique omni animi adversione providenda atque emendanda. Neque enim aut tam longum est homini ad vivendum spatum à natura concessum, aut tam modica hujus ipsius vitæ occupatio est, ut non vel in unius anni jactura damni plurimum fiat. Si non publica, sed privata juventutis institutione hoc adsequimur, ut aliquot annos, aut etiam menses, otio ac cessationi, hoc est, morti cuidam demtos, agendo aognoscendōque, id est, veræ hominis vitæ, addere possimus: valeant doctores publici, gymnasia autem publica non claudantur modò, verum etiam disturbentur. Non juventus propter gymnasia, sed propter juventutem gymnasia sunt: huic illa oportet, non hanc illis adcommodari. Potior sit omnium ratio, quām paucorum: nec consuetudini, sed utilitati publicæ serviatur. Evidem, quod ad me adtinet, provinciam hanc docendi meam, quam jamdiu maximas inter ærumnas gero, nou modò non invitus, sed latus atque ala-

O 2

cer

cer deponam. Videbor mihi aliquando liber, si meis me litterulis sine interpellatoribus dedero: & aliquid fortasse discere incipiam, quum alios docere destitero. Magnam habebo privatis doctoribus gratiam, qui me hoc onere, quod vix ferre jam possum, levabunt; nec minorem meorum auditorum parentibus, qui, quod celeriores liberis suis cursus doctrinaru[m] præstent, moram mihi omnem ad easdem inflamatō studiō ab ipsa pueritia contendenti, removebunt. Probo consilium; propositum laudo; & egregiam istam nullas in vita negligendi litteras voluntatem, ac tamquam avaritiam temporis, vehementer esse commendandam puto. Placet vox illa mihi parentum, & cum plenam charitatis erga liberos tum etiam sapientissimam judico. Volumus, inquiunt, grammaticos esse liberos nostros, volumus esse rhetoricos: sed mathematicos, sed philosophos, sed theologos, sed reliquis doctrinis omnibus instructos esse non nolumus. Neque ulla pars vitæ studiis vacet, neque omnis uni studio ætas adicatur. Prima celeriter percurrentur, ne nimis ferò ad extrema veniatur. Ut non multum ad carceres hæseris, haud multum tibi admodum, ad metas ut pervenias, supererit. Non igitur in Scholis publicis juventus misera consenescat: non in grammaticis, non in rhetoricis pars vitæ maxima, ac verò optima consumatur: suum etiam reliquis disciplinis tempus, suum studium, suaque opera tribuatur.

Hæc qui commemorari audierit, & tam seriō gemitérque agi à plerisque parentibus animadverterit; profectò cùm illos præclarè sentire magnificèque loqui intelliget, tum illis obtemperandum, eorumque egregiam hanc voluntatem omni ope adjuvandam existimabit. At verò quium idem deinde videat, diuissimis è Scholis publicis adolescentes non ad alias facultates ferme contendere, sed omni omnium litterarum abjectâ curâ, vel male agere, vel agere id unum, nihil ut agant: sanè miretur, quid tantopere properatō opus esset;

esset; cur nihil longius parentibus videretur, quam ut illi, saepè nondum satis eruditii, è gymnasii excederent; cur denique non eam partem ætatis, quæ maximè proclivis ad vitia est ac lubrica, maluerint à suis sub Magistrorum liberali disciplina, quam in licentia, otio desidiaque consumi:

Quotus enim quisque est ex iis, qui tam celeriter gymnasia reliquerunt, aut, ut ipsi loquuntur, studiorum curriculum confecerunt, quibus non hæc ipsa studia, non cupiditatem ac sitim, ut fieri oportebat, incendisse, sed fastidium ac satietatem aduluisse videantur? Num eruditorum cœtus celebrare, num commentari, num scribere eos aliquid, num denique lectitare scriptores ullos, nisi si forte aut Marinum, aut Guarinum, aut aliquem eorum similem suspicamur? non eos tota passim urbe composito ac delibuto capillo, mollissimo incessu, muliebri propè cultu concursare? non matronarum cathedris aut curribus haerere? non ludis, non spectaculis omnibus interesse? non etiam popinas ac tabernas frequentare? non amoribus inretitos? non voluptatibus captos? non ære alieno obligatos, atque adeò pressos videamus? Unum modò habent, in quo reprehendi non possint. Nam vigilantes esse audio; qui quidem totas noctes in alea choreisque consumant. Si qui autem aut equis, aut canibus, aut gladiis, aut fidibus delectantur; ii demum esse aliquid, ac multum quidem agere existimantur. Et verò non planè nihil agunt, suntque in eo ipso, quod agunt, quantulum id cumque est, si non laudandi, at certè ferendi. Sed videtis, quomodo desciverint, & in pejus lapsa sint omnia: siquidem quæ vitia non sunt, eas virtutes ducimus, & in laude ponimus, quæ vix vituperationem effugiunt. Nam certè & equitare, & venari, & digladiari, canere non multum veræ laudis habent, itisque esse impensiùs deditum haud multò est plus, quam esse in ipsis occupationibus o-

O 3

tiosum,

tiosum, sive in ipso otio occupatum. Verè igitur mihi videor esse dicturus, quidquid longioris temporis in hac quidem vivendi ratione (quæ tantum à consuetudine institutæ majorum deflexit, ut non iis, sed aut Ægyptiis, aut Asianis, aut Sybaritis, aut si quæ delicatores molliorésque fuisse gentes memorantur, prognati esse videamur) quidquid, inquam, longioris temporis in adolescentium institutione consumeretur, non id bonis ulla artibus aut doctrinæ, sed deliciis, sed voluptatibus, sed, ut levissimè dicam, otio atque inertiae subductum iri. Quæ quum ita sint, utinam hanc mihi facultatem causa daret, ut possem hoc confiteri: diutiùs, quām addiscendis litteris esset satis, adolescentes à Scholis publicis detineri. Hoc ego crimen non reformidarem, sed libenter agnoscerem, nec modò non refutandum, sed mihi præ me ferendum putarem. Quum enim morum potior ac probitatis, quām eruditionis cura esse debeat, præstetque improbis ac noxiis civibūs carere, quām litteratīs hominibūs abundare rempublicam: quid ad publicarum Scholarum decus ac laudem commemorari à me inlustrius posset, quām eas hoc in hac vita moribūsque præstare, ut quantum moræ in docendo juventutis eruditioni adferunt, tantum temporis adultioris ætatis licentia, aut certè inertia detrahatur? Sed non licet tantum bonitatis atque splendoris causæ adrogare: non possum Scholis publicis diuturnitatem in docendo istam salutarem, non singulare in rempublicam beneficium meritūque tribuere. Id igitur sumamus, eoque contenti simus, quod simplex veritatis ratio, & causa ipsa concedit. Neque enim ejusmodi illa est, ut, nisi mendacio nixa, non possit firmitate sua ipsaque veritate consistere. Nego longiora, quām addiscendis litteris necesse est, in Scholis publicis disciplinarum esse curricula: nego domestica privati cuiusquam doctoris institutione fieri contractiora.

Atque

Atque hoc quidem posterius cum illa exceptione dictum intelligi volo, ut, si publicæ institutioni privata adjungatur, atque altera ab altera mutuò vicissimque adjuvetur, non negem multum sanè id ad discendi celeritatem conferre: illa modò præscriptio in hoc genere cautioque adhibetur, in eoque sita esse omnia existimentur, ut, non solum non contraria, sed ne diversa quidem alia ab alio doctore tradantur; & ut privatus ille non princeps ac dux in instituendo sit, sed veluti quidam administer ac comes: & tamquam partium secundarum se esse auctorem patiatur. Hæc si fiant, si domesticus hic suam ad illius publici institutionem adcommodet, si eadem dissentibus ab utroque inculcentur, si domestici operis, si scholastici ratio repetatur, si denique id agatur, ut, quæ in publicis puer Scholis didicerit, ne ea per negligentiam socordiamque domi dediscat: absolutissimum fore opus censeo, nec quidquam ad doctrinam celeriter adripiendam fieri posse adcommodatius puto.

Licet hinc etiam omnes intelligent, id quod superiore actione testatus sum, privatis me non esse doctoribus infensum, quorum in discipulis instituendis operam & vehementer probem, & mihi etiam deposcam ac flagitem. Utinam multos tales nanciscar, qui in excolendis, tamquam agris, adolescentulorum ingenii, jugum pariter mecum ferre non detrectent. Utinam ea facultas omnibus discipulorum meorum parentibus detur, ut liberis suis privatos etiam adhibere doctores possint. Magna profectò me laboris ac molestiæ parte liberarent (quamquam id est levius, nec, mihi ut tribuatur, postulo) sed certè valde ita liberorum bono studiisque consulerent; valde id ad eam, quam potissimum ipsi spectant discendi festinationem conduceret.

In quo sanè mirandum est, vehementius nos de suis sruumque commodis laborare, quam ipsos; nec nobis tamen parem gratiam pro tam liberali voluntate singularique studio referri.

referri. Nam nos quidem, quò citiùs instituere eorum liberos atque erudire possimus, privatorum doctorum operam ac ministerium ultro advocamus: ipsi nostrā operam adspērnantur atque rejiciunt; malūntque à solis privatis, quām conjunctim à publicis, in suis liberis erudiendis elaborari: quasinon modò non erudire eos, sed ne conferre quidem aliquid sive ad eorum eruditionem, sive ad erudiendi celeritatem possemus, si ad privati doctoris præcepta atque institutionem nostra vox etiam, nostræq; facultatis, & industriæ non-nihil adcederet,

Sed nimirum non odio id nostri, neque quò de facultate nostra secùs, ac nos vellemus, existiment, sed planè amore ac miseratione quadam comoti impulsique faciunt. Vident confluere undique ad nos plures, quām ut uni tanto tot erudiendorum oneri ferendo pares esse possimus. Vocem profectò ipsam, ne si Stentorea quidem sit, tantæ auditorum frequentiæ sufficere non putant posse. Nobis parcunt; nostris viribus ac valetudini consulunt; minus occupatis atque distentis laborem atque onus imponunt.

Quis non hac tanta tamque inusitata humanissimorum virorum benignitate capiatur? Cujus non publici doctoris animus ac voluntas ad mutuò respondendum tantæ erga se benevolentia, follicitudini, curæq; excitetur? Nemo, ut opinor, eorum est, qui non eò etiam ægriùs ferat, nequaquam ad se talium parentum liberos mitti, quò magis ad se suaque comoda intelligit non mittendi causam pertinere. Nobiscum igitur præclarè agitur: major nostri ratio, quām vulgo existimatur, habetur. Redeamus sanè cum iis hominibus in gratiam, à quibus vanis quibūsdem suspicionibūs, fictisque malevolorum ac disseminatis rumusculis abalienati eramus. Nihil est de nostra dignitate aut existimatione detractum: aliquid etiam comodis nostris est, degendæq; virtæ tranquillitati concessum. Privatis doctoribus timeo. Vereor, ne majus iis onus. quām

quām quod ferre possint: imponatur. Levari nos labore molestiāque gratum est: gravari eos opprimique non est æquum. Atqui, nisi provisum sit, quantum adsequi conjecturā possum; debilitentur nimio labore, atque inter opus deficiant, necesse est.

Video enim eò illos ferè arcessiri, ubi robusta firmaque ætate florens paterfamilias, amans reipublicæ civis, non infocundam uxorem superūm benignitate nactus, catervas liberorum patriæ ac gentis incremento procreavit. Nec verò eos genitrix, ut Terra parens Titanas, uno omnes conceptu satūque fudit. Quamquam omnes multum de parentibus referant, fratrésque eos esse germanos vel primo adspicu possis agnoscere: at ætate, at ingeniis, at doctrina differunt. Maximus quidem natu, nec jam impubes ac puer, sed planè juvenis, ceteris, ut ætate, sic etiam eruditione antecellat necesse est. Eum ego rhetoricis institutionibus atque poëticis maturum autumo. Proximus quidem is videtur, qui earumdem facultatum initiis, & mitioribūs quibūsdam litteris sit atque humanioribūs imbuendus. Reliquos deinceps minores illos in grammaticis detinendos omnes exercendosque censeo; sed ita, ut non omnia omnibus æquè convenient; verūm ut minimis prima illa nominum verborūmque elementa tradantur; grandiusculi participiorum, gerundiorum, reliquarūmque rerum grammaticis illis tamquam mysteriis initientur; tertiiis int̄imior Latinæ syntaxis ratio explicetur. Quid verò festivissimo illo puellarum choro faciemus? Nōnne ipso ore gestūque declarant, cupere se etiam ac velle unā cum fratribus erudiri? Eásne lanā modò ac colum ancillari ministerio semper tractare patiemur? non indoli naturæq; indulgebimus? non honestissimæ voluntati obsequemur? Nolo Pieridas esse mulieres, sed nec planè amusas ac rusticanas evadere. His igitur sua quoque cura impendatur: sciātque privatus noster recénsque doctor, postremum hoc ab se ex-

P.

peti

peti munus atque exigi, ut rationem legendi scribendique
puellas etiam duas, tresve, quattuorve doceat.

O miserum atque infelicem, quisquis is est, cui tam multiplex, tam varia, tam impedita procuratio demandatur! O gravem! O ærumnosam! O horribilem vitæ conditionem! Hoc nimirum illud erat, quod verebar, idque animus quasi divinans præsagiebat, fore, ut misericordes isti parentes, qui aliquid ex labore nostro, nostrisque occupationibus, domi suos liberos continendō, deonerare vellent, nimum iidem ac non ferendum onus in privatos doctores trajicerent atque transferrent. Miseret me certè hominis istius, qui tantis litteris instructus atque abundans, quantas oportet esse ei, qui non unus è multis, sed inter multos propè singularis, à copioso & locuplete patrefamilias conducitur, ut grammaticum, ut poëtam, ut rhetorem, ut mathematicum, si necesse est, ac philosophum apud se agat, primùm totos dies cum pueris puellisque vir gravissimus, & doctissimorum hominum cœtibus sermonibusque adsuetus, versari cogatur: deinde aciem ingenii sui, vimque doctrinæ propè imensam in exiguum arctumque concludat, & facultatem suam in orationibus, poëmatis, theorematisque subtilissimis exercitatam, ad levissimas sanè putidulásque præceptiunculas demittat ac contrahat.

Sed quid facias? Ita homines sunt, ut, quæ vitæ conditione acerba tibi ac non ferenda videatur, eadem aliis valde probetur atque experatur. Dimittamus igitur istos, qui privati magisterii provinciam, tamquam formosam aliquam multisque procis petitam sponsam naeti, non modò ut sui misereamur, non postulant, verum etiam sibi invideri à nobis putant. Sed habeant sanè sibi totum istuc, quidquid est, formæ mirificæ atque elegantiae: me quidem certè rivalem non habebunt.

At verò, si non eorum, quod ita ipsi malunt, miserebor;

non

115

non poterit certè mihi, non vobis Florentini, non prudensissimo cuique viro tot ingenuorum una in domo conditio non miseranda vehementer videri. Unusne tam multis, in docendi generibus dissimillimis, sufficiet? An possunt omnia promiscè omnibus tradi? Nihil inter lectionem scriptiorumque differt? rhetoricae præceptiones possunt grammaticis discipulis adco[n]nodari? Non alia oratorum, alia poëtarum est institutio? quid orationi cum carmine? quid figuris dicendi cum emendata loquutione? quid scriptori cum a[n]agnoste? Alius alii sit impedimento necesse est. Quantum uni tribueris, tantum subripueris alteri. Non potes non aliquem negligere, qui omnes complecti velis: nisi autem omnes complexus fueris, certè aliquem negliges. Non intelligo, quid ista domestica institutione discipuli tam dispare adjuventur. Temporis compendium, in ista tam multiplicis doctrinæ ratione, non video. Ut multum operæ singulis culturæq[ue] impendatur, vix poterit quoque die sesquihoræ spatium unicuique contingere. Quantulum autem est hoc, non dico ad discendi celeritatem, sed ad mediocritatem sciendi? Tu mihi etiam Scholas publicas criminaberis, ac nimis longam in iis esse institutionem quereris? Quinque solidas diurnas horas eamdem, ut dicitur, incudem tundimus. Idem opus sive grammaticum, sive rhetoricum, sive poëticum sine intermissione urgemos. Ferrea sint licet, quæ tractamus, ingenia; cedant tamen repetitis ictibus necesse est, atque mollescant. Aut nullum docendi discendique compendium est, aut hoc est profecto, eadem iisdem diuturnâ operâ perpetuâque inculcare.

Placet, inquiunt, consilium: sic igitur faciemus: singulos singulis liberis nostris privatos doctores adjungemus, qui eadem adsiduè iisdem inculcent. Id si fecerimus, profecto vivimus. Neque enim tam celeriter publico doctori qui tam multos vulgo suscipit instituendos, erudire suos licebit, quam privatis nostris, qui uni lese totos impendent.

Heic ego, tam subita tamque acuta istorum interpellatione oppressus atque perculsus, quid tandem, Florentini, reponam? Quid me vos responsorum putatis: Fortasse id dicam, quod dicturum me nemo vestrum suspicatur. Videte, quam non ego meam causam agam, sed pro litteris, & pro publicis utilitatibus ac comodis labore. Quod quidem mihi publicos doctores concessuros certò scio, nec me prævaricationis alicujus acturos reum, si quod est plerisque mortalibus maximè gratum, reipublicæ autem ipsi propè æquè salutare futurum, quamquam minus Scholis ipsorum utile, hoc tempore dixero. Ego verò, si qua in civitate tanta sit excellentium doctorum copia, ut singulis adolescentibus singuli excellentes doctores possint attribui, non dubitabo privatem istiusmodi institutionem si non publicæ anteferre, at certè cum ea propemodum comparare. Ne sic quidem publicæ institutionis illa, quam quærimus, brevitas celeritasque æquabitur: verumtamen neque tanta erit hujus privatæ diuturnitas, ut non, in hoc hominum tam insolenti Publicarum Scholarum fastidio, ferri quodammodo atque adeò negligi possit. Sed tam multos istos excellentes ubinam reperire doctores possumus? Fac reperiri. Ex iis ipsis quam multi à privato magisterio isto, humili, obscuro, ærumnissimumque abhorrebunt. Quò magis excellent, eò minus volent: facultati obstat ambitio: præstantia dignitate obruetur. At amplissimis præmiis propositis, promissisque ingentibus invitabuntur. Quid dicam hoc loco, planè nescio, Florentini. Non enim divitias cuiusquam civis, neque munificentiam satis novi. Unum tamen illud dicere non omittam, hoc vulgo in magistris sive privatis sive publicis conducendis adcidere, ut, qui liberales in eos munificique esse vellent, ferme non possint; qui possent, nolint oppidò. Nec verò nonnullorum etiam querelis non aliquando interfui, qui secum valde in liberaliter, & certè non ut pro sua opera atque in erudiendis pueris labore æ-

quum erat agi à parentibus dicerent. Quos quidem ita consolari consuevi, ut præteritorum memoriam temporum repetens, haud aliter in omni ætate cum magistris actum esse à parentibus doceam: soleoque illos ad luculentum sanè auctorem Juvenalem (*) rejicere; qui coñmemoratîs insanis hominum sua tempestate locupletissimorum lumenibûs, ita de eorumdem in filiorum magistros parsimonia avaritiâque te. statur:

^{(*) Satyra}
VII. v. 136.

*Hos inter sumtus sextertia Quintiliano,
Ut multum, duo sufficient.*

Tum ad extremum non sine quodam fatidico mentis insti-
tu, quo non suam modò, sed consequentes etiam ætates, no-
strâmque hanc adeò complexus est, egregius vates ac planè
vates exclamat:

Res nulla minoris

Constatib[us] patri, quâm filius.

Verùm hæc ego, consolandi causâ necessarios meos, aliquando soleo, non exprobrandi cuiusquam divitis confuetudinem, commemorare. Sed profectò videtis, rationi illi atque instituto, singulos excellentes doctores singulis adolescentulis adhibendi, sive excellentium paucitatem, sive eorum ipsorum in summa etiam copia voluntatem, sive demum parentum parsimoniam adversari; ut omnino de talibus consultare; optantis magis sit, quâm rem explicatam, quæq[ue] fieri in hominum vita possit, in medium adferentis.

Sed certè aliquis aliquando reperietur parens, cui & conducendi liberis suis egregii doctoris facultas suppetat, nec voluntas non suppeditet. Quid? plus tum domestica, quâm publica institutio valebit? Unus uni addicetus plus proficiet, quâm in Scholis publicis doctor multis deditus? Continget id fortasse aliquando: contigisse etiam nonnumquam possim concedere. Sed neque ex iis, quæ solent per raro contingere, agendarum in vita rerum constituenda ra-

tio est ac moderanda; neque certe id ipsum, quod aliquando sive contigisse, sive contingere posse confiteor, docentium facultati est, sed discentium præstantiæ, singularib[us]que ingeniiis tribuendum. Valet, si quando id evenit, vis animi excellens quædam, non disciplina: non ratio, sed natura dominatur. Da celeres in adolescente ingenii atque acutos motus; da acre discendi studium; da sciendi incensam atque inflamatam cupiditatem: adde eò animi generosam quamdam indolem atque excelsam, quem vinci pudeat, qui ne parem quidem ferre possit, sed primas in litteris petat ac concupiscat, gloriæq[ue] stimulis acerrimis concitetur: n[on]a iste, tantis bonis ac dotib[us] cumulatus, haud multum sanè magistri ullius institutionem requiret. Simul ac prima tradideris, ac, tamquam forti equo ac generoso, stadium curriculūmque comonstrāris; impiger ad metas sine duce, aut rectore provolabit. Factum hoc etiam in scholis publicis, & me discente commemini, & me docente expertus sum, ut incredibiles quidam ad omnem litteraturam talium ingeniorum, atque admirabiles cursus extiterint. Quid quod de Torquato Tasso, principe illo epicu apud Italos carminis Alite, proditum mémoriæ est, (a) eum à Bernardo patre, vix dum quadrimum, meæ Sodalitatis hominibus, qui recens ludum Neapolii aperuerant, in publicam disciplinam traditum ac commendatum, usque adeò in litteris tamque celeriter profecisse, ut septennis & Latinam perbene linguam nosset, & Græcam non ignoraret, & versus & orationes scriberet, & ad coronam, quæ scripserat, recitaret?

Sed ego non exemplis singularib[us] abutar: non, quod aliquando, quod præter consuetudinem, quod alia fortasse de causa adcidit, continuo id publicis Scholis adscribendum putem. Quod more quod plerumque, quod rei ipsius efficientia quadam naturaque fit, id in omni disputatione valeat, id omni causæ ac controversiæ suffragetur.

Sic

Sic igitur statuo: unius doctoris in uno erudiendo impensam atque occupatam operam minus vulgo esse utilem, quam multis in eodem genere institutionis addictam. Qui tandem hoc demonstrari potest? Quia plus a multis unus, quam ab uno adjuvatur. Quid ait, o bone (dicet aliquis) quae rerum portenta narras? inludisne tu nobis: an te stultissima opinione ludi atque agi transversum finis; Hoc quidem ridiculum est, magistros putare a discipulis adjuvari; nec docendi munus onus esse quoddam videre, quod, quo plures docendi sunt, eò magis, non minuitur, sed augetur.

Hoc mihi certè ignotum esse non potest, esse onus & sanè grave ac permagnum, atque Aethnā (ut dicitur) gravius, docere. Sed ne illud quidem ignorari a me existimandum est, dissentiumne multitudine adlevetur id onus; an gravescat. Levius certè fieri, quicumque mercede docent, eoque levius, quo plures docent, confitebuntur. Verum iis quoque, qui non mercenariam operam suam locant, sed gratuitam impendunt, scitote idem videri, idemque usuvenire, ut multitudine potius discipulorum, quam paucitate subleventur. Quod oratoribus concio, quod recitatoribus coetus, quod actoribus corona, hoc est auditorum frequentia doctoribus. Contrahuntur animi solitudine, afflstantur, concidunt: languescit industria, frangitur actio, vox denique ipsa debilitatur. Nec modo ita fit natura: sed judicio id etiam ac voluntate faciunt. Insani enim esse hominis arbitrantur, aut vocem validius intendere, aut actionem acrius commovere, aut vehementius animis concitari, denique non modicè, non leniter, non remissè omnia aut eloqui aut agere, ubi vix sit, qui te exaudiat, & cuius causam tantum contendere conarique debeat. Contrà vero erigimur, recreamur, commovemur frequentia; causamque esse justam putamus, cur & voce & actione & animis excitemur, ubi plurimos in nos intentos, & tamquam ab ore pendentis no-

stro

stro iutuemur. Jam verò quantum de ardore animi , déque actionis vocisque motu ac contentione remittitur ; tantum de vi ac facultate sive docendi , sive perluadendi , sive efficiendi denique quidpiam in eorum mentibus, ad quos adhibetur oratio , ferè deperditur : eoque minus ad comprehendendam, tamquam aliquam flammatum ; vim orationis atque doctrinæ est aptus auditor, quò frigidior ad eum atque languidior, sive orator, sive doctor adcedit. Hæc scilicet nemo non ita contingere, ac necessariò quidem contingere intelligit.

Quod igitur possumus studium ab eo doctore, quam a lacritatem, quam vim in docendo contentionemque exspectare, cui, tamquam fabulam acturo, ædium angustissima maximèque abdita zothecula totum theatrum sit, confessus spectatorésque puerulus? Exanimetur mente , actione torpefcat , linguâ etiam hæsitet necesse est. Nolim hunc ego valde esse doctum. Äquiùs tolerantiūsque tantas rerum angustias diritatésque feret indoctior. Quò est enim quisque eruditior, hoc luce magis frequentiâque delectatur : hoc se majore theatro dignum putat.

Verùm me quidem non magis iste doctor , certè miserandus, quām docendus ille , qui timidus ac verecundus, mærens, terrāmque intuens adstat, ingenuus puer movet. Videor enim illi adeſe, ac tamquam præsens præsentem intueri. O miserum atque infelicem, & certè non ista fortuna dignum ! Quid mæres, miser, quid me identidem adspectas, quid suspiras, quid ingemiscis? Misericordiam tibi ego, dolorēmque meum possum impertiri; solatium ac salutem non nisi parens potest. Qui tibi animus, miser, quæ mens, quæ vita soli cum solo, tristi, severo , horrido, fortasse etiam moroso, clamoso , plagoso , inhumano? Nónne necesse est, ut aviculas videmus à gregalibus caveâ disclusas , despondere, macescere, interire; ita te misellum æqualium coetibus interclusam , tamquam cœlō liberō prohibitum, tanta in solitu-

dine

dine ac tenebris brevi contabescere atque emori? Sed fac vivas; atque utinam felix diuque vivas: at non speret pater, te tantâ confectum curâ, tantôque mærore perditum, adfictum, exanimatum, lucis virtè pertæsum, excitaturum esse umquam animum atque erecturum, & illos, quos somniat, in litteris processus celeriter esse effecturum.

Sed nos jam ex hoc privati laris, tamquam carceris, horrore ac solitudine ad publicarum Scholarum lucem ac frequentiam conferamus. Nitent heic mihi omnia, rident, gestiunt: nihil squalidum, nihil triste, nihil obsoletum. Placent mihi subselliorum illi ipsi gradus atque ordines, ut me ingredi quoddam theatrum existimem. Placent pendentes parietibûs coronæ, tubæ, vexilla: tam multa illa litterariæ, tamquam bellicæ virtutis insignia; Pœnorum leones illi, Romanorūmque illæ aquilæ, tantaque magnarum rerum ut in scena, ipsa imitatio placet. Confessus verò ille tam frequens, tam honestus, tam splendidus tot ingenuorum; mundities, cultus, vultus illi feroculi, magnum quiddam ac præclarum minitantes, cui tandem poterunt displicere? Quanta alacritas? quanta sedulitas? quanta æmulatio? Quæ spes? qui timor? quæ cura? Ingenii enim mox est, memoriæ, doctrinæ, diligentia faciendum tanta in celebritate periculum. Procedit ecce publicus doctor: gymnasi limen ingreditur. Omne murmur ac strepitus, si quis erat, illico conquiescit. Adsurgitur: fit honestissima persalutatio: consideratur: nihil cessatur. Jubentur prodire ex adversis partibus aliquot, tamquam pugilum, paria, & in mediam arenam ad certamen luctamque descendere, & memoriter insigniorem aliquem veterum, sive oratorum, sive poëtarum locum alternis vici-bus recitare. Consistunt in medio gymnasio duæ utrimque adolescentulorum acies, magnorum exercituum instar atque animos gerentes. Datur pugnæ signum: configitur: recitatur. Qui cursus verborum, DEUS immortalis! quæ linguæ celeri-

Q

celeri-

celeritas! quam nulla hæsatio! Ut imminent adversarii! ut instant! ut urgent! ut moram adferre aliquam student! ut offendicula injiciunt! ut dejicere ac disturbare stantes omni ope vique conantur! Nec, si non potuerunt, tamen animos demittunt: æquè se vicissim restituros, neque loco movendos ac pervertendos confidunt; &, si non vicerint, non esse tamen vincendos sperant. Instauratur de integro certamen: atrocior pugna co[n]mittitur: hos successus ferociores, illos an- ceps proelii eventus ex omni parte cauiores facit. Fit clamor, impetus, incursus: petitiones propemodum gladiatoriæ conjiciuntur: aliquæ declinantur, non omnes. Qui enim id in tanto animorum ardore ac pertinacia possit? Heic lapsus aliquis concidit. Clamorem victores tollunt, gestiunt, exsiliunt, gratulantur: supplicationem propè sibi decerni ac triumphum postulant. Silent contrà vieti, dolent, indignantur, inlacrymant. Excedunt tamquam faucri ex acie; integri recentesque subcedunt, qui hostium effrænatos impetus atque insolentiam frangant ac comprimant. Pugnatur rursus infestissimis animis: stat aut gloriösè vincere aut honestè cadere: hæret vir viro, pes pedi: manus manu conferitur: vi geritur res. Pluvereæ adeò nubes, pedum supplosione & corporum agitatione, tolluntur. Quod ubi doctor animadvertisit, rem plu[n]s nimio calere, & propè adinternacionem atque exitium adduci, furentes auctoritate sua nutuque cohibet, atque, ut Virgilianus ille Æolus,

(*) Eneid. Mollitque animos & temperat iras: (*)

i. v. 61. conlaudatisque victoribus, præmiisque ornatis, & tamquam bonus imperator, suorum virtute rebusque gestis vehementer lætatus, receptui cani jubet; sed ita, ut faciat tamen vieti certaminis in alio quodam genere potestatem. Non pugnâ desistitur, sed locus atque arma mutantur. Scribendo, interpretandoque decertant. Pugnatur eminus nihilo segnius, quam modò pugnatum est cominus. Idem ani-

mus,

mus eadem vis, eadem rerum fortunæq; vicissitudines. Ita post multas in acerrima contentione consumtas horas, quum se propter ardorem animi tamdiu contendisse vix sentiant; in castra præclaræ cohortes dimittuntur, domum disceditur; curantur corpora; ad aciem, ad solem, ad pulverem haud ita multò pòst redditur: eaque toto anno perpetua sibi que subcedens exercitatio in Scholis publicis contentioque servatur.

Heic mihi quisquam audeat segnem illam privati doctoris atque intermortuam disciplinam objicere, aut verò etiam comemorare? Quisquámne privatas Scholas publicis anteponat, faciliorésque in illis, quàm in his doctrinarum esse cursus contendat? Quid illis magis impeditum? quid autem hìs commodius atque explicatius? Heic frequentia, illic solitudo; heic alacritas; illic torpor; heic contentio, illic quies; heic æmulatio, illic securitas: denique in illis statuere hoc nemo possit, pluráne incommoda docentium facultatem, an discentium industriam remorentrur; contrà in his omnia sunt cùm ad discentium utilitates, tum ad docentium rationes maximè adcommodata. Agitur heic semper aliquid, in litteris adsiduè vivitur, non torpent animi, non languescunt: laude, ignominia; spe, timore, præmiis, suppliciis excitantur. Quam potest quisquam hinc existere docendi moram, quam discendi diuturnitatem comminisci? Nónne omnia cò potiùs referri ac collineare intelligimus, ut quàm fieri potest celerrimè brevissimèque discatur?

At doctrinæ tradendæ turba obstat; nec, perinde ut uni privatus, ita multis potest se totum publicus doctor impendere.

Quid si non unus privato, sed plures, ut vulgò fit (nam quid in re quotidiana atque perspicua diutiùs inludi patiamur) quid si, inquam, non unus privato, sed plures sint adolescentuli adolescentulæq; simul instituendæ? Nónne domestica hæc etiam turba doctrinæ tradendæ obstatre existimabitur?

Q 2

tur?

tur? Singulisne se totum poterit, idque in dissimillimis doctrinæ generibus, privatus doctor impendere; Cur ea publicis scolis à privatuarum patronis objiciuntur incommoda, quibus privatæ ipsæ vacare non possunt? Quid unus iste uni additus tam sæpe jactatur, si non uni plerumque, sed multis, iste nescio quis unus addicitur?

Sed esto; uni addicatur: quid tum? An minus unus non uni in Scholis publicis sufficit? Non sufficere, possim fortasse in iis publicis Scholis concedere, ubi multa multis ab eodem doctore traduntur: quas ego Scholas sive à defensione mea rejicio ac separo; sive, quoniam id non est necesse, ab aliis commodis, quæ sunt illis cum nostris communia, emolumentisque defendo. At verò in reliquis publicis plerisque Scholis, in quibus singulæ separatim disciplinæ ejusdem ordinis adolescentibus explicantur, ubi eadem discentium est institutio, unaque docentis opera præceptioque consumitur, non magis doctrinæ tradendæ turba, quām exaudiendæ doctoris voci, impedimento esse potest. Non, quod multis dicas, minus singuli exaudient: neque minus singuli discent, quod multos doceas. Tota singulis auditoribus unius vox una contingit: tota discentes singulos institutio una unius informat. Quæ grammaticus doctor grammaticis: quæ Rheticæ, Humanitatis, Poëticæ studiis, aut rhetor, aut philologus, aut poëta præcipit multis; profectò non plūs valerent, si uni, non multis, præciperentur. Non igitur obstat in Scholis publicis turba præceptis. Num emendationi scriptorum? Id enim est alterum, quo præcipua earum doctrina continetur. Nam tertium illud, *interpretari*, vel commodè ad præcepta revocari potest, vel certè non habet præceptorum dissimilem rationem. Ut enim multis simul eadem præcipimus, sic eadem multis simul interpretamur. Quartum autem, quod nonnulli addunt, *Memoriam excolere*, à Scholasticis exercitationibus sejungo. Domo enim adferuntur, quæ in Scholis memor-

ter

ter pronunciantur. Una igitur scriptorum emendatio relinquitur: de qua illud brevissimè dicam, non modò non impediri eam turbâ, sed adjuvari.

Cognoscit domi privatus doctor, quæ scripsit alumnus suus: in qua quidem re, quæ ad ejus, quem instituit, eruditionem præstat, sive præstare debet, ferè illa sunt, quæ sapiens poëta (*) diligentí alienorum versuum censori facienda præcipit:

(*) Horat.
in Arte poët.

*Vir bonus & prudens versus reprobet inertes,
Culpabit duros, incomitis adlinet atrum
Transversò calamò signum, ambitiosa recidet
Ornamenta, parum claris lucem dare coget,
Arguet ambiguè dictum, mutanda notabit.*

Habetis à privato doctore scriptorum emendationem. Num quid reprehendo? Nihil sanè. Rectè enim omnia atque ordine facta video, nec uni ab uno melius consuli posse intelligo. Sed mihi dicite, amabo vos. Si plures, non unus, illud idem scriptum ad privatum hunc doctorem adulissent, atque eadem, quæ unus ille, peccâssent; minùsne ceteris una illa unius emendatione consuleretur? Certe non minùs. & què enim omnibus, qui eadem peccâssent, eorumdem peccatorum emendatio prodesset. Quid, si alia unus, alia plures illi peccâssent? Nempe tum unius peccatorum reprehensio iis etiam, qui illa vitâssent, valde conduceret: sive quòd, quum casu illa, non ratione vitâssent, æquè de illis admoneri eos necesse est, ac si nequâquam vitâssent: sive quòd peccati etiam iudicio ac voluntate vitati reprehensio atque notatio vehementer ad ejus cùm certiorem scientiam, tum firmiorem memoriam diuturniorémque facit: sive denique, quod objurgatio illa aut etiam animadversio, quam in unius reprehendendis peccatis, castigandâque segnitie adhibere doctores solent, reliquos à peccando non modò in eodem, sed etiam in similibus peccandi generibus continet. Hanc igitur multi-

Q 3

pli-

tiplicem utilitatem ex unius peccatorum reprehensione turba perciperet. Quid? unus ille, è cuius reprehensione tanta doctrina in reliquos, tamque insignis utilitas redundaret: num vicissim posset ex aliorum peccatis ac reprehensione proficere? Non posset: siquidem sola ipsius à doctore, illi uno addicto, peccata conrigerentur. Essetne hoc illi utile? Imo valde quidem adversum, & discendi celeritati maximè infestum. Possimusne aliquam rationem excogitare, qua hic quoque unus hac in doctrinæ parte adjuvetur, & ne tantis utilitatibus fructuque careat? Possimus, & facili quidem negotio possumus. Qui tandem? Reliquorum etiam, quos ad privatam hanc Scholam adcessisse, atque idem, emendandi causâ adulisse scriptum singimus, à privato doctore peccata proferantur, reprehendantur, castigentur. Eamdem tum unus utilitatem ex multorum prolati, reprehensis, castigatisque peccatis consequetur, quam consequi ex unius emendatione multos vidimus. Placet ita fieri? Quid ni placeat, si non alia ratione possumus hujus unius cumulatiori eruditioni doctrinæ consulere? Quid hoc? Nonne, si ita fiat, tum ad emendationem scriptorum, maximè dissentibus prosuturam, turba advocatur? An non animadvertis; è domestica nos in publicas esse Scholas delapsos? nonne publicum è privato doctorem fecimus? nonne ab illo unum adolescentulum, quo comodiùs is atque utilius institueretur, abduximus, & interæquales in Scholis publicis conlocavimus? Satisne videmur confiteri (si res una illa, cui maximè turba obstat videbatur, scriptorum nempe emendatio, discipulorum multitudine non impeditur, sed adjuvatur) reliquam publicarum Scholarum institutionem longè privatæ multumque præstare, & ad celeritatem discendi esse maximè adcommodatam? Nam quid dicimus? Comodiùs una in domo multiplicem disciplinam disparibus alumnis impertiri, quam in Scholis publicis eamdem cum paribus discipulorum ordinibus comunicari? Hoc quidem

dem cùm rationi, tūm rei ipsius naturæ adversari perspicuum est. An promptiores ad unum modò docendum alacriorés que privatos, quām ad multos instituendos publicos doctores adcedere? At solitudine concidere animum docentibus, facultatēmque minui; contrā excitari illum frequentiā, hanc autem augeri constat. Discentiūmne studia, privata institutio- ne commoveri, publica retardari? At torpere solos, acui au- tem congregatis industriam, fierique eos ex æmulatione ad- fiduāque inter se contentionē sollertiores vidimus. An deni- que præcipiendi, interpretandi, emendandique rationem uni- magis adcommodari? quam nemo est, qui non æquè pluri- bus convenire sine cuiusquam detrimento intelligat: quum præsertim ipsa scriptorum emendatio in turba utilior ac mul- titudine evadat. Quid igitur dubitamus, publicas Scholas in invidiam ab obtrectatoribus imperitisque hominibus vo- catas, & atrocissimi maleficii reas injuriā factas, sententiā no- strā absolvere, & longè ab iis diuturnitatis in docendo abe- se crimen, pronunciare? Dixi.

(a) In vita Torquati Tassi ab Joanne Baptista Manso conscri- pta, & Florentiæ anno 1724. edita, cap. 12. * Era di que'
 „ tempi venuta novellamente in Napoli la Compagnia de'
 „ Padri del Gesù: la quale comecchè poscia abbia con-
 „ maraviglioso processo scorso tutto l'Christianesimo, ed
 „ illustratolo con chiarissimi lumi di sapienza e di santità:
 „ allora tuttavia essendo picciola famigliuola, e di poco
 „ tempo prima ragunata, e non avendo molta fama, fù
 „ ricevuta da quella città, madre d' opere sante e magni-
 „ fiche, nella vietta, che chiamano del Gigante: dove
 „ eglino aprirono in prima una picciola Chiesetta, e le
 „ loro usare Scuole: nelle quali cominciarono con mara-
 „ viglioso frutto à seminare e nelle prediche e nelle lezio-
 „ ni santa e profonda dottrina. Nelle costoro Scuole ad-
 „ unque Torquato, menando ancora il quart' anno degli
 „ anni suoi, fù dal padre mandato à compire gl' incomin-
 „ ciati studi . . . Il che fece il faneiullo con tanto ar-
 „ dor d' animo, che non si lasciò mai cogliere dal nascen-
 „ , te

„ te giorno nel letto: anzi assai sovente s' alzava di notte
„ tempo; ed aveva così gran fretta di esser menato al
„ maestro, che fù mestiero talora alla madre di mandar-
„ lovi innanzi di co' doppieri accesi, per vedere la stra-
„ da. Quivi fece egli così felici avanzi, che in altri quat-
„ tro anni apparò presso che perfettamente la lingua La-
„ tina, ed in gran parte la Greca, e per sì fatto modo
„ le regole intorno all' arte del favellare e dello scrivere
„ acconciamente ed in prosa ed in verso, che compiuto
„ il settimo anno dell' età sua, compose e recitò publica-
„ mente orazioni e versi con nuova maraviglia di chi
„ l' udiva. ec.

